

HERNÁDI MIKLÓS:

Méltó monográfia Farkas Istvánról

Ha elfogadjuk, amit bizony nem akaródzik elfogadni, hogy a magyar táj a panon dombságokkal és a tenyérnyi rónákkal bizony elmarad az Alpe-sektől vagy a végtelen lengyel-orosz síkvidéktől, hát még a Farkas által oly sokszor megfestett tengerektől, akkor az e századi magyar festészet korlátozottságába, fakóságába, közepszerűségébe is bele kell törődnünk. (Kevés művészeti ág függ annyira a tájtól, mint éppen a piktúra.) Hogy is mondta Czóbel a hatvanas években? „Lettem volna csak lengyel-orosz zsidó, ma nem itt tartanék!” (Klimó Károly szóbeli közlése). Csakugyan: Chagall, Soutine, Kandinsz-kij, Kisling, Malevics, El Li-szickij, Javlenszki meg a többiek olyan impulzusokban részeltették a franciaországi és németországi festészetet, amelyekhez Czóbel, Tihanyi, Perlrott, Berény vagy Farkas szerényebb impulzusai nem is foghatók. Tárnyilagosan nézve, utóbbiak mind importőrök voltak ama nagy exportőrökhöz képest.

De hát az ember nem válogathatja meg a családját, a szülőföldjét, zivatar utáni szivárványát. Már az ősember is a maga barlangjából indult ki, midőn a kozmoszra gondolt. Az apró természetű terézvárosi hivatalnok-apa éppoly rémálmokat támaszt a fiában, mint az öles szentpétervári gárdatiszt a magáéban. Az álmok mindig lényegesebbek – noha világszerte egy rugóra járnak –, mint a naponként elenyésző külső körülmények.

Ezért mondhatjuk, hogy Farkas István álmai nemcsak magyar zsidók számára, hanem bárki más számára is vannak olyan lényegesek, mint bárki máséi a modern európai festészetben. Mi persze hozzágondolunk sok mindent (a nagypolgári zsidólét émelyeit, a holocaust elősejtelmét) a főművekhez, de legyünk csak tárgyilagosak, nem gondolunk-e hozzá sok mindent Picasso kajánkodásaihoz, Dubuffet analitásaihoz is? Éppen a hozzágondolás emel ki egy-egy vásznat a sok hasonló közül; azért fontos művek ezek, mert elébe sietnek a hozzágondolásnak. A kibonthatóság (Gehlennél Entwickelbarkeit) egyszerre jelent szabadságot a műélvezetben, s jelenti a mű végső szavát e szabadság irányáiban, mértékében, egész habitusában. Felszólít a kép, hogy legyünk merészek az értelmezésben, de

meg is tiltja, hogy oktondi módon legyünk azok.

S. Nagy Katalin régóta várt Farkas-monográfiája, amely megvilágító bevezetésből, a fontosabb képeknél elidőző kronológiai fejezetekből, dokumentumközlésekből és életmű-katalógusból tevődik össze, elsősorban átszellemültségével méltó Farkas Istvánhoz. A folyóirati részközlések hosszabbak voltak, mint ez a méreteihez képest szűkre szabott, legtöbb mondatában találó szöveg. A szerzőnő azonban filológiai is nélkülözhetlent alkotott, mert itt minden fellelhető Farkas-vonatkozásról az apróbb nyomdahibák ellenére is kimerítő tájékoztatást kapunk.

A monográfia ki nem mondott, de „hozzágonndolható” tézise, hogy Farkas a harmincas évek hazai piktúrájából jócskán kimagasodik. Én fenntartás nélkül egyetértek e kimondatlan gondolattal, mert Egryt önismétlőnek, Szőnyit üresen dra-bálsnak tartom. A római iskolások klasszicizálása csak technikailag érdekes. Bernáthnak, akit a Magyar Nemzeti Galéria állandó kiállítása Farkas előképeként mutat be, csak korai grafikáit tartom sokra, és az itthon maradtak vagy hazatértek közül jószerivel csak a német baloldali expresszionistákkal közös vérkörön lélegző Derkovitsot, Sugár Andort helyezném Farkassal egy szintre. Nem bocsátkozhatom hosszas művészetelméleti fejtegetésekbe, de úgy látom, hogy Vajda és Ámos az induló szentendrei festészet

FARKAS ISTVÁN PORTRÉJA

alapító atyáiként szervezlenebbül voltak importőrök, mint Derkovits vagy Sugár. Miközben Berény jóvátehetetlenül felhigult a harmincas évekre, Czóbel utánozhatatlan, suta foltszerűsége megőrizte báját.

A kordában tartott vizionálás, ami Farkas legfőbb fegyverténye, számomra leginkább színkezelésében lélegzetelállító. Erről keveset szólt eddig a Farkas-szakirodalom, annál többet mond most S. Nagy. A földi natura színkészetének meghökkentő cseréi játszódnak le Farkas vásznain. Például téglaszín lesz az ég, ibolyaszínű az erőd, mélyvízi zöld a kerti cserje. Matisse teljesen originális színkezelése – eggyel vagy kettővel tragikusabb változatban. A látványdeformálás, a vizuális ki-zökkentés – akkoriban – legkevésbé szokásos eljárása ez. Nem a rajzolat vagy a perspektíva ugrik el a helyéről; minden a helyén van, csak éppen soha nem látott, soha el nem gondolt színekben ég, sápad, hamvad el.

Ami azonban Matisse-nál gondosan eldolgozott, magabiztosan feltálat színfolt, az Farkasnál összevissza kapart, az alapokig lehántott színmező. Ezek a színmezők még önmagukat is röstellik a színnélküliség felé tendálva próbálnak felszívódni. Ahogy az álom is legszívesebben pusztá párává lenne az ébredés pillanatában.

Az ekkortájt megizmosodó Gadányi – rokona Farkasnak ebben a festési módban – éppen a Farkas-féle látásmódot nem tehette magáévá. Sok oka van ennek, nem egy közülük művészetén kívüli. Koptatott színei úgy röstellkednek, hogy közben majd kidagadnak a magabiztosságtól. A pasztózusabb, sötét tónusú Barcsay későbbi megrekedése is abból fakadt szerintem, hogy a látvány és a festő között nem feszült ki érdemlegesebb álmkapcsolat. Bene Géza volt ebből a körből az egyetlen, aki az álmat következetesen, saját nézésétől függetlenül is beépítette a tájba.

Az 1887-ben született Farkas István családi meghatározottságai emlékeztetnek Lukácséira, Weiningeréire, Kafkáéira. A maga erejéből csúcsra hágó apa zsarnokian írja elő családja számára a követendő viselkedési formákat. A törvényszerű, identitást ková-

csoló fiúi lázadás már a pályaválasztásban is megnyilvánul. Farkasnak vissza kell vennie tulajdon lázadását, amikor sajtócézár atyja örökébe kell lépnie, s éppen festői kiteljesedése hónapjaiban. A félelem, hogy hobbifestővé csúszik vissza, s a rettenetes, hogy a politikai változások még ebből a kevésből is kiforgathatják, elementárisra fokozhatta eredendő szorongását. Borús festészetének áttötretlensége, formaproblémáinak vizionárius megoldási rutinja alighanem innen fakad. De túl a művészetén kívüli szempontokon, expresszív, szürreális kompozíciói máig is érvényes híradások egy olyan művész gondolatvilágáról, aki bármire tekintett is, először magába nézett. Modort semmit, stílust annál többet teremtett Farkas István a harmincas évekre kiteljesedő festészetével. „Hozzá gondolás” nélkül is sokat mondanak képei, de magyarszidó hozzágondolással talán a legtöbbet abból, amit a magyar zsidó együttélés e dicstelen korszakáról egyáltalán elmondani lehet.

S. Nagy Katalin ambiciózus, átszellemülten is szakavatott monográfiája segítségünkre lehet, hogy az évtized magyar festészetét újraértelmezzük.

FARKAS ISTVÁN FESTMÉNYE